

ЛЕКЦІЇ З ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Навчальний посібник

За загальною редакцією
чл.-кор. АПН України, доктора педагогічних наук,
професора В.І. Лозової

Харків
Освіта • Виховання • Спорт
2006

УДК 37.013(075.8)
ББК 74.00я73
Л65

Рецензенти: *Бондар В.І*, доктор педагогічних наук, професор,
академік АПН України;
Побірченко Н.С., доктор педагогічних наук,
професор;
Єрмаков С.С., доктор педагогічних наук, про-
фесор.

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів вищих навчальних
закладів (лист № 14/18.2-1514 від 30.06.2005 р.)

Л65 Лекції з педагогіки вищої школи: Навчальний посібник /
За ред. В.І. Лозової. — Харків: «ОВС», 2006. — 496 с.
ISBN 966-7858-43-X.

У навчальному посібнику для магістрів, аспірантів розкрито основні розділи з курсу «Педагогіки вищої школи», який викладається в багатьох навчальних закладах. У систематизованому вигляді представлено загальні питання педагогіки (предмет, завдання, система педагогічних наук, цілісний педагогічний процес, методологія і методи педагогічних досліджень), дидактику вищої школи, питання організації наукової і виховної роботи із студентами, а також історії становлення й розвитку вищої освіти в Україні і в зарубіжних країнах.

ISBN 966-7858-43-X

© В.І. Лозова, 2006
© Видавництво «ОВС» ТОВ,
оригінал-макет, 2006

Передмова

Питання педагогіки вищої школи завжди були актуальними для системи інститутів і факультетів підвищення кваліфікації викладачів вищих навчальних закладів (ВНЗ), про що свідчать видання посібників: Н.В. Бугайова («К вопросу об университетском преподавании», 1901), С.І. Зінов'єва («Учебный процесс в советской школе», 1968), І.І. Кобиляцького («Методи навчально-виховної роботи у вищій школі», 1970), В.П. Безпалька («Некоторые вопросы педагогики высшего образования», 1972), за редакцією Н.В. Кузьміної («Основы вузовской педагогики», 1972), С.І. Архангельського («Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы», 1980), за редакцією А.В. Петровського («Основы педагогики и психологии высшей школы», 1981) та інших.

У кінці 80-х років ХХ ст. у багатьох вищих навчальних закладах було введено для аспірантів і пошукувачів всіх спеціальностей курс «Основы педагогіки і психології вищої освіти».

Таке рішення було викликано тим, що підготовка студентів, здібних, освічених, високих морально-духовних якостей, які б уміли досягати успіху в житті, бути конкурентноздатними на ринку праці, вимагає відповідно поставленим завданням системи підготовки викладачів вищої школи.

Як відомо, в деяких ВНЗ, переважно в педагогічних, де багато випускників закінчили цей заклад і оволоділи ще в студентські роки курсами «Педагогіка», «Основы педагогічної майстерності», «Історія педагогіки», «Психологія» та ін., брали участь у роботі спецкурсів, спецсеминарів з педагогіки і психології, в аспірантурі оволодівають курсом «Педагогіка та психологія вищої школи», який враховує знання аспірантами, викладачами основ педагогіки. Проте, як правило, аспірантура технічних ВНЗ готує спеціалістів-науковців, а не викладачів, тобто питання ставиться про співвідношення наукового й дидактико-методичного компонентів педагогічної підготовки викладачів.

Наукові дослідження, які виконуються викладачами, дозволяють їм володіти останніми науковими даними, що забезпечує викладання на рівні сучасного розвитку певної науки, реалізацію дидактичного принципу науковості в навчанні, а також дають можливість залучати студентів до науково-дослідницької роботи. Проте недооцінка психолого-педагогічного напрямку підготовки знижує ефективність навчально-виховного процесу в навчальному закладі.

Викладач повинен знати й уміти відбирати навчальний матеріал, методи оволодіння студентами знаннями й уміннями, використовувати

вати різні способи розвитку мислення, стимулювання до самостійної, творчої пізнавальної діяльності; формувати навички самоосвіти, самоаналізу, позитивне ставлення до навчання, відповідальність як рису особистості тощо.

Як свідчить аналіз викладацької діяльності, результатів опитування студентів, професіографічний портрет «ефективного викладача» має як мінімум такі показники: глибоке знання курсу, доступний для студентів логічний виклад, емоційність; уміле стимулювання активності студентів; уміння налагоджувати контакти із студентами, формувати їхні пізнавальні потреби, а також потребу в успіху, відкритість для спілкування.

Людина, якій суспільство довірило виховання, повинна володіти високою педагогічною культурою, бути професіоналом і гуманістом, що визначає унікальність, неповторність особистості студента.

Наприклад, на історичному факультеті одного із університетів Канади студентам пропонується така анкета для оцінки майстерності викладача за п'ятибальною системою (в нашій практиці використовуються анкети «Викладач очима студентів»):

- заохочення до пізнавальної діяльності студентів;
- чіткість процедури оцінювання;
- заохочення розумних і незалежних думок;
- встановлення високих стандартів досягнень студентів;
- організація курсу, що викладається;
- чіткість у визначенні вимог до курсу;
- допомога викладача поза аудиторією;
- підготовка викладача до занять;
- можливість знайти викладача в робочі години або за домовленістю;
- спілкування викладача з аудиторією;
- мова викладача, її виразність, зрозумілість, відповіді викладача на запитання аудиторії;
- знання предмета;
- формування інтересу до курсу;
- інтерес викладача до предмета;
- повернення перевірених робіт студентів у визначений термін;
- внесок викладача в курс у вигляді підручників, посібників, інших матеріалів для навчання.

Щоб відповідати цим вимогам, необхідно у зміст освіти магістрів, аспірантів закласти не лише блок, що забезпечує суто спеціальну наукову підготовку викладача з тієї чи іншої галузі науки, а і професійно-педагогічний, загальноосвітній блок, що б дало можливість викладачам технічних ВНЗ оволодівати основами педагогіки та психології (про сутність навчання як суб'єктно-суб'єктну взаємодію, співпрацю; види нав-

чання, методи, про реалізацію розвиваючої, освітньої, виховної функції навчання, гуманізацію стосунків між викладачем і студентами та ін.).

Отже, необхідна система, яка забезпечує компетентність викладача ВНЗ. Компетентність викладача ВНЗ включає екологічну, мотиваційну, рефлексивну, когнітивну, операційно-технологічну, етичну та інші складові змісту його підготовки і передбачає нарощування знань, умінь, досвіду професійно-особистісного саморозвитку творчої діяльності, емоційно-ціннісного ставлення. Компетентність має інтегративну природу, тому що її джерелом є різні сфери культури (духовної, громадянської, соціальної, педагогічної, управлінської, правової, етичної, екологічної тощо), вона вимагає значного інтелектуального розвитку, включає аналітичні, комунікативні, прогностичні та інші розумові процеси.

І в цьому плані курс педагогіки вищої школи може мати системоутворюючу роль. Його мета — забезпечення в процесі підготовки спеціалістів до викладацької діяльності формування науково-педагогічного мислення особистості, його педагогічної компетентності.

Завдання курсу в тому, щоб:

- розкрити зміст основних педагогічних категорій (педагогіка, освіта, виховання, навчання, педагогічний процес, його форми, методи), ознайомити з різними науковими підходами до них;
- сформуванати установку на пошук взаємозв'язків філософських, соціально-економічних, психологічних наукових ідей з проблемами навчання, виховання, освіти (про унікальність і неповторність кожної людини, про ставлення до неї як до вищої цінності, про розвиток активності, самостійності, творчості суб'єкта, його самореалізацію тощо);
- сформуванати вміння розв'язувати педагогічні задачі, ситуації;
- сприяти самовизначенню особистості, освоєння нею системою педагогічних цінностей;
- дати уявлення про історію і сучасні тенденції розвитку вищої освіти в Україні.

Автори розуміють, що не всі питання організації навчального процесу у вищій школі розкрито у посібнику. За його рамками залишилися питання безперервної освіти, використання інформаційних технологій, особливостей спілкування викладачів і студентів.

Вважаємо, що ці теми вимагають окремих посібників. Будемо вдячні за поради, зауваження, які можна надсилати за адресою: 61168, м. Харків, вул. Блюхера, 2, к. 320-в, Науково-дослідний інститут педагогіки і психології ім. В.О. Сухомлинського, В.І. Лозова.

Автори щиро вдячні докторам педагогічних наук, професорам С.С. Єрмакову, О.Є. Коваленко, О.Г. Романовському за цінні поради, висловлені зауваження в процесі підготовки посібника.

Зміст

Передмова (В.І. Лозова)	3
Розділ 1. Загальні питання педагогіки вищої школи (Лозова В.І.)	6
1.1. Педагогіка вищої школи як наука, її категорії, завдання	6
1.2. Цілісний педагогічний процес у вищій школі	19
Розділ 2. Методологія педагогіки, методи науково-педагогічних досліджень (Лозова В.І.)	30
2.1. Поняття про методологію педагогіки, її рівні	30
2.2. Характеристика окремих філософських напрямів	31
2.3. Підходи до вивчення педагогічних явищ і процесів	33
2.4. Методи науково-педагогічних досліджень	39
Розділ 3. Дидактика вищої школи	48
3.1. Дидактика, її становлення і розвиток (Лозова В.І.)	48
3.2. Зміст освіти (Лозова В.І.)	67
3.3. Процес навчання (Лозова В.І.)	88
3.4. Принципи навчання (Лозова В.І.)	103
3.5. Методи навчання (Лозова В.І.)	136
3.6. Види, авторські дидактичні системи навчання (Лозова В.І., Іонова О.М.)	171
3.7. Форми організації навчання (Золотухіна С.Т.)	214
3.8. Контроль за навчально-пізнавальною діяльністю (Лозова В.І., Золотухіна С.Т.)	238
Розділ 4. Навчально-дослідна і науково-дослідна робота студентів (Микитюк О.М.)	268
4.1. Сутність навчально-дослідної роботи студентів	268
4.2. Науково-дослідна робота студентів як складова фахової підготовки	278
Розділ 5. Позанавчальна виховна діяльність студентів (Троцько Г.В.)	287
5.1. Сутність виховного процесу, його принципи	287
5.2. Змістовний компонент виховного процесу	303
5.3. Методи виховання	318
5.4. Студентський колектив у системі виховання	334
Розділ 6. Суб'єкти педагогічного процесу (Гриньова В.М.)	352
6.1. Студент як суб'єкт педагогічного процесу	352
6.2. Викладач як суб'єкт педагогічного процесу	355

6.3. Педагогічна взаємодія суб'єктів педагогічного процесу.....	363
Розділ 7. Історія розвитку вищої освіти в Україні (Золотухіна С.Т.)	376
7.1. Зародження вищої освіти у зарубіжних країнах	376
7.2. До витоків організації вищих навчальних закладів України..	378
7.3. Університети як центри розвитку вищої освіти і науки в Україні	383
Розділ 8. Тенденції розвитку педагогіки вищої школи в зарубіжних країнах (Штефан Л.А.)	408
8.1. Організація навчання у вищих навчальних закладах провідних країн світу.....	408
8.2. Організація науково-дослідної діяльності студентів	419
8.3. Виховання студентської молоді у ВНЗ	426
Додаток 1. Статті розділів закону України «Про вищу освіту»	433
Додаток 2. Сорбонська декларація (25 травня 1998 року, м. Париж) Спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти	456
Додаток 3. Болонська конвенція, спільна заява європейських міністрів освіти (18—19 червня 1999 року, м. Болонья). Зона європейської вищої освіти	459
Додаток 4. Конференція європейських вищих навчальних закладів та освітніх організацій (29—30 березня 2001 року, м. Саламанка)	462
Додаток 5. Система вищої освіти окремих країн	465
Додаток 6. Болонський процес і перспективи законодавчого врегулювання розвитку вищої освіти в Україні	483
Додаток 7. Комплекс компетенцій фахівця	487
Додаток 8. Статут Харківської міської асоціації студентів-правників інституту економіки і права Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди	489

Навчальне видання

ЛЕКЦІЇ З ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Навчальний посібник

За загальною редакцією
чл.-кор. АПН України, доктора педагогічних наук,
професора В.І. Лозової

Відповідальний за випуск *О. М. Худолій*
Комп'ютерна верстка *М. О. Худолій*

За редакцією авторів

Підписано до друку 12.07.2006. Формат 60×90 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 31. Обл.-вид. арк. 29,6.

Вид. № 06-02. Зам. № 6-048. Ціна договірна.

Видавець «ОВС» ТОВ

Україна, 61003 м. Харків, пл. Конституції, 18, к. 11.

e-mail: ovc@ovc.kharkov.ua; <http://www.ovc.kharkov.ua>, тел. 731-23-64.

Свідоцтво Держкомінформу України

Серія ДК № 331 від 08.02.2001 р.

Віддруковано з готових діапозитивів

в друкарні «Прінт-Лідер»

61070 м. Харків, вул. Рудика, буд. 9.